

MÓD LÁSZLÓ

Népi építkezés a szentesi ártéri szőlőskertekben

Az ármentesítő munkálatoknak köszönhetően a Tisza-mentén hatalmas területek váltak vízmentessé, amelynek eredményeként az korábbi ártereken kibontakozott a szántóföldi növénytermesztés és megindult a tanyásodás.¹ A hagyományos gazdálkodási formák azonban továbbéltek a folyó és az árvízvédelmi töltések között elterülő mentetlen területeken, amelyeknek magasabban fekvő részein számos Tisza- és Marosmenti település (Szentes, Hódmezővásárhely, Mindszent, Makó, Apátfalva stb.) határában a 19. század végén és a 20. század elején szőlős- és gyümölcsösök² jöttek létre. Gondozásuk speciális ismereteket, művelési technikákat igényelt, hiszen az ártéren vagy hullámtéren gazdálkodóknak valamilyen módon alkalmazkodniuk kellett a természeti környezethez.³

Az utóbbi évtizedek kutatásai hívták fel a figyelmet arra, hogy a korábban egységesnek tekintett alföldi szőlőkultúra két nagy régióra osztható. A Duna-Tisza-közén és a Dél-Tisza-ántúlon középkori gyökerekkel rendelkező, autochton fejlődést mutató szőlő- és borkultúra jellemző, ezzel szemben a Tiszántúl északi felében, a Hajdúságban a Nagykunságban, a Nyírségben és Békés megyében az előbbinél jóval fiatalabb szőlőgazdálkodással számolhatunk. A szőlővel beültetett, összefüggő, zárt területek elnevezése alapján az első régió a szőlőhegyek, míg a második a szőlőskertek vidékének nevezhető.⁴ Az ártéri szőlőgazdálkodás az Alföld szőlőkultúrájában egy új fejlődési fokozatot képvisel, amely meghatározott területhez, a folyók és a töltések által közrefogott hullámtérhez kapcsolódik. Szentesen e sajátos tájhasznosítási forma intenzív csemege-szőlő-termesztést eredményezett, amely 60–70 családnak biztosított kereset-kiegészítést az 1990-es évekig. Az alföldi szőlőkultúra több évszázados alakulását tekintve tehát egy sajátos folyamat bontakozik ki előttünk, amelynek eredményeként bizonyos településeken a szőlőtermesztés színtere ismét a vízközei térségbe kerül. Ez elsősorban azokra a Tisza és Maros parti falvakra és városokra jellemző, ahol a filoxéra a kötött talajú szőlőket szinte teljes egészében kiirtotta, és nem volt lehetőség immúnis homokon történő nagyarányú telepítésre.

A szentesi ártéri szőlőskertek építményeinek jellegét alapvetően meghatározza az áradások jelenléte, azaz az időszakos vízzelborítottság, ami sajátos alkalmazkodást igényel az ártéren szőlőt birtokló és művelő ember részéről. Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy a természeti környezet és az építkezési technikák összefüggéseire rávilágítsak, miközben a gazdálkodás viszonyait is igyekszem bevonni az elemzésbe.

Az ártéri szőlőtermesztés Szentesen

A szentesi szőlőtermesztésre utaló első írásos adat 1521-ből származik, amely Égető Melinda szerint azonban csak óvatos következtetések levonására nyújt lehetőséget. A szegi birtokán lakó Dóczy János ebben az évben Szent Mihály napja táján szentesi és szegi jobbágyaival két nagy hordó bort szállított a szomszédos Donáttornyára, mely a margitszigeti apácák birtoka volt. Feltételezhető azonban, hogy szegvári vagy szentesi birtokain termett

ÁRVÍZ A KIS-TISZA-SZIGETBEN

borra vonatkozik az adat, és nem a Szerémségből ide szállított nedűről lehet szó. A török időkben, 1670 táján az írott források szerint Szentesen szőlőtermesztés is folyt, mivel ebben az időszakban a településen 17 szőlősgazdát vettek számba, akiknek 1930 pint boruk termett. A 18. századtól a szőlők egy része (Nagyhegy) a lakómag közelében, a belső termelési övben, a Veker-ér mentén helyezkedett el. A berki szőlők ezzel szemben a szegvári határ közelében, a várostól távolabb, a Kurca partján feküdtek. A filoxéra jelenlétét 1891. augusztusában Heinrich József borászati vándortanár erősítette meg, aki szerint a kártevő már 5-6 évvel korábban megfertőzhette az ültetvényeket.⁵

Szentesen a Kis-Tisza- és a Zsúp-szigeten folyt illetve folyik napjainkban is ártéri szőlőművelés. Előbbin manapság is számos szentesi család gondozza birtokait, míg utóbbin teljesen megszűnt a gazdálkodás, mivel a parcellák az 1960-as évek végén termelészövetkezeti tulajdonba kerültek.⁶ A Kis-Tisza-sziget egy természetes képződmény, az ármentesítő munkálatok előtt a folyó szigete volt, ám a város felőli folyóág, az ún. Kis-Tisza fokozatosan feltöltődött, így a terület csak áradás idején, meghatározott vízszintnél nyeri vissza egykori arculatát. A Zsúp-sziget a folyószabályozások során jött létre, amikor 1863 és 1886 között az ún. 85/1-es átmetszéssel kialakult a Sulymos II. holtág. A Zsúp-sziget a jobb partra került, a várostól az élő Tisza választja el.⁷

Az ártéren a szőlőket főként a magasabban fekvő térségekre telepítették, mivel az áradás innen vonul le először. A víz nem melegsik rá a tőkékre, ami egyébként könnyen vezethet a szőlő kipusztulásához. Az alacsonyabb fekvésű, kötöttebb talajú területeket főként szántóföldként használják ma is, ahova kukoricát vetnek, ami a zöldár levonulása után is beérik. A szőlőparcellák végében elhelyezkedő alacsony térségeket veteményeskertként művelik, ahol

zöltségféléket termesztene. Az ártéri szőlőskertek fekvését tehát döntő mértékben befolyásolja a kérdéses terület magassági elhelyezkedése, vagyis az a körülmény, hogy mennyi ideig borítja víz a hullámtér adott részét. A szőlők a Kis-Tisza-szigeten főként az élő Tisza (Nagyoldal) és a Kis-Tisza (Kisoldal) mellett húzódó partmenti sávban fekszenek. A Nagyoldal ma is legintenzívebben feltöltődő rész, kb. 1-1,5 méterrel helyezkedik el magasabban, mint a többi terület. A hullámtér mezőgazdasági hasznosítása szempontjából tehát az akár néhány deciméternyi szintkülönbségek is fontos szerepet játszanak, hiszen az elöntés ideje meghatározó tényezőnek számít. A szentesi ártéri szőlőskertek fajtaállományát⁸ vizsgálva azonnal szembeötlik a csemegeszőlők meghatározó jellege, ami azt jelenti, hogy a bortermeles a régmúltban és manapság is csak másodlagos szerephez jut. Az étkezési szőlők közül a Kis-Tisza-szigetben a Saszla (Chasselas) a legelterjedtebb, amelyet Magyarországon a 18. században Fábíán József református prédikátor honosított meg.

Az ártéri szőlőtermesztés az Alföld szőlőkultúrájában egy új fejlődési fokozatot képvisel, amely meghatározott területhez, a folyók és a töltések által közrefogott hullámtérhez kapcsolódik.⁹ Létrejöttében a filoxeravész játszott fontos szerepet, mivel jónéhány folyómenti település szőlőit a kártevő szinte teljesen elpusztította. Az 1990-es évekig az ártéri szőlőtermesztést a mostoha természeti viszonyok ellenére is sikeresen működő alkalmazkodási formának minősíthetjük. Az ezredforduló nagy vizeinek köszönhetően a gazdák évekig nem szüretelhettek jelentős mennyiségű termést, éppen ezért egyre többen döntöttek úgy, hogy felhagynak a szőlőműveléssel és eladják birtokaikat. Ehhez járult még az a körülmény, hogy a Saszla szőlő piaci értéke jelentős mértékben csökkent, ezért termesztése napjainkban már igen kevés anyagi haszonhoz jutatta a birtokosokat.

A szőlőskertek építményei

A magyar bortermő vidékek között mutatkozó földrajzi, történeti és termelési különbségek a növénykultúrához kapcsolódó építményekben is megmutatkoznak. A szőlőbeli épületek a legtöbb esetben több funkcióval bírnak, mivel színteret biztosítanak a termés feldolgozásának és a bor érlelésének vagy éppen a munkaeszközök tárolásának.¹⁰ A gazdasági épületek sajátos típusát képviselik az Alföld bortermő vidékein található szőlőspajták vagy szőlőskunyhók, amelyek a 18. század folyamán még csak elvétve bukkannak fel a levéltári forrásokban. Kezdetben felmenő fal nélküli, csekélyebb értékű, ideiglenes épületek lehettek, amelyek a szerszámok elhelyezésére, alkalmi menedékként illetve munkaközi pihenésre szolgáltak, vagyis az alföldi szőlőhegyeket és szőlőskerteket nem jellemezték a szőlőfeldolgozásra és bortárolásra használatos építmények.¹²

Szentesen az 1840-ben Seres László által készített térkép szerint az ún. Bogarasi vagy Hékédi szőlőkben 544 parcellára mintegy 176 kunyhó jutott, a Berekben mindösszesen a birtoktestek (82) felén állt valamilyen építmény (35).¹² A szőlőbeli épületek sem bortárolás, sem az állandó kintlakás céljait nem szolgálták. A műveléshez szükséges szerszámokat, eszközöket tárolták bennük, de rossz idő esetén menedéket nyújtottak a szőlőben dolgozók számára. Ezt látszik alátámasztani az az 1844-ből származó forrás, amely Kiséri Polya János peres ügyéről készült, akinek a kunyhóját feltörték. A gazda a csósztól kártérítést követelt az épületből ellopott szerszámokért és berendezési tárgyakért, amelyek között szőlőművelő eszközöket (3 kapa, 2 ásó, 3 metsző kés, 1 fűrész), az ideiglenes kintartózkodáshoz, valamint

a főzéshez szükséges tárgyféléseket (1 párna, 1 dunahaj, 1 új vasfazék, tarhonya, lebencs) találunk.¹³ Érzékletesen mutatja be a szőlőbéli épületek szerepét Papp Imre önkéntes néprajzi gyűjtő, aki írásaiban a szentesi népelet számos elemét aprólékosan, belső szemlélként örökítette meg: „A gunyhón nem volt kímény sem, sem lepallásolva nem volt egészen, hanem csak a fél vége, azaz a szabadtűzhellyel szembeni végi. Így a főziskor a száraz venyige (amivel tüzelgett nagyanyám a főzés közben) füstje a nyitott ajtón át talált utat magának a szabadba. Vagy pedig fent a nádtetőben megütkezve azon telepedett le. A tetőzetet így alól, a rátapadott füst és a koromréteg teljesen feketivé tette. Volt még a gunyhóban néhány gyalogszék is, amelyek egyikével a nyitott gunyhóajtó volt kitámasztva, és a falak mentin néhány betapasztott és bemeszelt fatuskó is, ülőhelyül szolgálva. Valamint a gunyhó elülső sarkában egy vályugbul csinált kis patkaféle is, ami a kívánalmaknak megfelelően hun ülőhelyül, hun meg asztalul szolgált. Ablak nem volt a gunyhón, csak az ajtón bejutó világosság világított be. A gunyhó falába néhány faszeg volt verve, amire leginkább ruhaféléinket de más egyebeket is rá lehetett akasztani. Voltak még a gunyhóban szőlőgondozáshoz szükséges szerszámok, így pl. a kapa, ásó, gereblye stb. Valamint ottlételünk alkalmával a kocsirol oda bevitt gúnyafélék, így pl. subák stb. Valamint a lószerszám és a gyümölcsfélék részére magunkkal vitt garabolyok.”¹⁴

Az ártéri szőlőskertekben szinte minden parcellán különböző típusú épületek állnak, amelyeket a szigeti birtokosok egységesen kunyhónak vagy gunyhónak neveznek. A kezdetleges, felmenő fal nélküli építményekre néhányan még napjainkban is emlékeznek. Elmondásuk szerint a gallyakból, szőlővenyigéből és fűz vesszőből álló tetőt egymásnak támasztott léckeretek tartották, a kunyhóba pedig deszkából összeácsolt ajtón keresztül lehetett bejutni. A felmenő falú, egyhelyiséges építmények szerszámtároló, valamint ideiglenes tartózkodási helyként funkcionáltak a múltban. A kunyhóknál alkalmazott technikákat, építőanyagokat nagymértékben meghatározzák a természeti viszonyok, amelyek a szőlőtermesztés munkafolyamatát is jelentékenyen befolyásolják. A szentesi szőlőművelési hagyományok kettőssége a területi elkülönülés és a művelésmódok különbözősége mellett az építészeti megoldásokban is tetten érhető. A nagyhegyi és a berki szőlőkben, ahol a Tisza áradásai nem éreztették határukát, az épületek vályogból készültek. A Kis-Tisza- és a Zsúp-sziget ezzel szemben vízjárta területen fekszik, ahol a földből készült falazatok alkalmazását a természeti környezet nem tette lehetővé, mivel egy-egy nagyobb árvíz után ezek az építmények összedőltek volna. A gazdák ezért olyan építési technikához fordultak, amelynek segítségével a kisebb-nagyobb árvizek pusztításait átvészelhették, az épületek javítása, karbantartása viszonylag kevés munkát igényelt.

A Kis-Tisza-szigeten a gunyhók a dűlőutak mellett, a parcellák elején állnak hosszanti falukkal merőlegesen vagy párhuzamosan tájolva. A szőlőtelepítésre alkalmas terület kiválasztásához hasonlóan az épületek elhelyezésénél is a legfontosabb szempontnak az számított, hogy az adott térség viszonylag magasan fekvődjön, az áradások kevésbé veszélyeztessék. Ha nem találtak erre megfelelő helyet, akkor szőlősgazdák mesterséges halmot emeltek, és arra építettek. A Kis-Tisza-szigetben a csőszkunyhó 80 centiméter magas földhányáson helyezkedett el, így a csősz a kisebb vizek idején is használhatta az épületet. Orgovány János a Zsúp-szigeti szőlőtelepítés során megfordított földből készített halmot, ami a tiszai vízmérce szerint nyolc méter magasan helyezkedett el. A Kis-Tisza-szigetre kiköltöző Gólya család az 1920-as években olyan magas földhányást hordatott össze, amelyen lakóházat, istállót és különböző melléképületeket emeltek. Ez a mesterséges halom olyan magas volt,

LÉCFALÚ ÉPÜLET A KIS-TISZA-SZIGETBEN

jelentős mennyiségű homokot hordtak. A dombon álló épületek falazata a szőlőkunyhókkal ellentétben vályogból készült. Az építkezéshez szükséges faanyagot a családfőt a Tiszán Szeged felé ereszkedő tutajos olájoztól szerezte be mézéért.

Ároktőn és Tiszacsegén a kunyhók rendszertelenül álltak az egyes parcellákon, sem tájolásuk, sem a dűlőúttól való távolságuk, sem pedig a birtokon való elhelyezésük nem mutat rendszerre való törekvést. Építésre a szőlőskerteken végigvonuló hátsó területeket, a természetes vagy mesterséges halmokat tartották alkalmasnak. Az ároktői Nyilason a gazdák által emelt halmokat gyakran terméskövekkel erősítették meg, amelyek csökkentették az árvizek pusztításait.¹⁵

A Tisza- és a Maros-menti települések ártéri szőlő- és gyümölcsöskertjeiben olyan építőanyagokat alkalmaztak a birtokosok, amelyek idomultak a természeti viszonyokhoz, és a kisebb-nagyobb árvizeket átvészelték. A szentesi ártéri szőlőskertekben épített kunyhók átlagos hosszúsága 3,5-4, szélessége 2-2,5 méter volt. Az építmények sarkaira, valamint az ajtó két oldalára erős akácoszlopokat ástak le, amelyeknek a végeit megégették, hogy tartósak legyenek. A oszlopok közé három sorban, alul, felül és középen korcfákat szegtek, amelyek az épületek tulajdonképpeni vázát alkották, majd felszegelték a kunyhók falazataként funkcionáló léceket. A födém szerkezetet sűrűn egymás mellé fektetett lécek alkotják, amelyeket alulról betapasztottak, felül pedig csömpölyeges sárral fedtek. Ennek elkészítése úgy történt, hogy a szénát sárral összekapálták, majd vasvillával felhányták a födémre, és lapáttal el egyengették. A lécvázazat falszerkezeten kívül ismertnek számított a vesszőből font sövényfal, valamint az égetett téglából épített falazat is. Néhány évvel ezelőtt a Zsúp-szigeten még állt egy olyan építmény, amely vesszőből készített fallal rendelkezett. Az égetett téglából emelt épületek széles körben az 1960-as és az 1970-es években terjedtek el. Az utóbbi években a még álló lécfalú épületek száma jelentős mértékben megcsappant, mivel az árvizek legtöbbjüket olyan mértékben meg-

hogy a legnagyobb árvizek sem veszélyeztetették: „Nagyon drága mulatság volt ennek a felépítése. Az apám ojan természetű ember volt, körömmel-foggal ragaszkodott ehhez a szigethez. Itt élte le az egész életét és itt nevelte a családjait. Ezt kubikus tajicskával hordták, ez nem természetes, mesterségesen lett építve.” (Takács József) A családi hagyomány számon tart olyan időszakot az 1930-as években, amikor 15 kubikos foglalkozott a halom építésével, akiknek a munkabérét Gólya Imre mézben fizette ki. A földet a Gólya tanyával szemben lévő területéről termelték ki, ahonnan a szentesi laktanya építéséhez is

LÉCFALAZAT

rongálta, hogy tulajdonosaik elbontották azokat. Ároktőn és Tiszacsegén az épületek átlagos hosszúsága 3,5, szélessége pedig 2 méter volt.

A sarkokra, illetve az ajtó két oldalára ágasfákat ástak le, majd a fal mentén 40 cm-re egymástól vékonyabb, hasogatott karókat vertek le. Ezután került sor a sövény fonására, amihez válogatott fűz vesszőt, kőris- vagy kigyóakác-gallyat használtak. A munkát ketten végezték, az egyikük kívül, a másik pedig belül dolgozott. Amikor a fonással elérték a sövénykarók tetejét, akkor leszegték, lekötötték a falat. Akadtak olyan gazdák is, akik ültetett vessző- vagy nádkerítéssel helyettesítették a sövényt, mások viszont napraforgókarókat használtak fel erre a célra. Amíg az ároktői Nyilas szőlőskertben minden sövényfalú kunyhót betapasztottak, addig Tiszacsegén ez a gyakorlat nem számított jellemzőnek.¹⁶

Hódmezővásárhelyen az ártéren erős cölöplábakra kétszintes kunyhókat építettek. A felső szinten a szerszámokat és a személyes holmikat tárolták, míg alul a jászol helyezkedett el, ahova napközben a lovakat kötötték be. Az épület falait belécezték vagy vesszővel fonták be.¹⁷ Apátfalván a Maros árterében, a Sziget, a Szilvás és a Disznójárás határrészekén a fal-szerkezet alapján Szigeti György négy típusú építményt különített el egymástól. A település anyagi kultúráját igen sokoldalúan és aprólékosan bemutató kötetében az első csoportba azokat a kunyhókat sorolta, amelyeknek a falazata 40-50 centiméter mélyen levert ákác karókból illetve süvinyből (vessző) állt. A karók felső végére koszorúfákat csapoltak, az építmény elejére és végére pedig ágasfákat állítottak, amelyek a szelement tartották. A második típusba a lécfalú, polyvás sárral betapasztott falszerkezettel rendelkező épületek tartoznak, amelyek a kukorica tárolására használt kotárkákkal mutatnak rokonságot. A lécek között annyi helyet hagytak, hogy a tapasztás ne hulljon le. A falazatot kívülről és belülről sárból készített vakolattal borították. A tapasztáshoz sárgaföldet vagy bontásból származó vályogot használtak, amit beáztattak, töreikkel és pelyvével összetapostak, megkapáltak. Erre azért volt szükség, hogy a kiszáradó sár ne repedezzen meg, tartósabb legyen. Ezt követően az épület mindkét oldalát betapasztották. Ha belül kezdték a munkát, akkor megvárták, míg a tapasztás megszikkad, és csak ezután fogtak a külső részhez. Miután eldolgozták a felületet, a falra az előbbinél simább, finomabb pelyvás sarat vittek fel, majd az egészet lemeszelték. A tapasztás hosszú ideig, akár évtizedekig is bírta a megpróbáltatásokat, ha árvíz nem öntötte el a szőlőskerteket. A harmadik csoportot az égetett téglából készített, a negyediket pedig a deszkafalú építmények alkotják.¹⁸

Szentesen a szőlőkunyhók többféle tetőszerkezettel rendelkeznek. Az ollóágasos-szelemen típus esetén a szelement olló alakban összecsapolt lábak tartják. A szarufás megoldás esetén a tető terhét a fordított V - alakban összekapcsolt szarufák vezetik le, amelyek a fődémszerkezet gerendáihoz rögzülnek, szétcsúszásukat a vízszintesen elhelyezkedő kakasülő akadályozza meg. A tetőformák közül leggyakoribb a nyeregteretű. Az épületek oromzata függőlegesen egymás mellé szegezett deszkából, vagy lécekből áll, amelyek közül az utóbbit betapasztották. A tetőt rendszerint cseréppel fedték, a tetőleket pedig szegélydeszkával zárták le. A gerincet külön erre a célra gyártott cseréppel fedték. Az épületek rendszerint padlással is rendelkeztek, ahol a használaton kívüli szerszámokat és munkaeszközöket tárolták. Az épület hosszanti falán kis méretű ablakot is kialakítottak, az ajtó a rövid oldalon helyezkedett el. Igen gyakran előfordul a nyújtott ereszes építmény, amelynél a bejárat előtt oszlopokkal alátámasztott tető áll. Az épületek padozata döngölt föld volt.

Apátfalván a kunyhókat náddal vagy kisméretű hódfarkú cseréppel fedték. Az oromfal deszkából illetve lécből készült, utóbbit sárral tapasztották be.¹⁹ Ároktőn és Tiszacsegén

a hosszanti falakra sárgerendákat helyeztek. Az ágasfák által tartott szelemenre két oldalt horgasokat (kis kampóval rendelkező, horog alakú fák) raktak fel, majd ezt követően felécezték a tetőt, amelynek a befedéséhez nádat, gyékényt vagy sást használtak. A tetőlécek kiálló végeihez erősítették a fedőanyagot tartó fákat. Az ajtót vesszőből illetve fenyődeszkából állították össze. A padlás alkalmazása nem számított elterjedtnek, egyetlen egy esettől eltekintve.²⁰ A kunyhókban fűtésre, főzésre öntöttvas kályhákat használtak, amelyek meleget biztosítottak a tavaszi és az őszi munkák idején a szőlőben dolgozók számára. Tüzelőanyagként kipusztult tőkefejet vagy elhasznált karót használtak. A füst elvezetése az épületek falán kivezetett csövön vagy téglakéményen keresztül történt. Az építményekben négy lábon álló fakeretből összeácsolt ágyat, székeket és asztalt is elhelyeztek, de a szőlőműveléshez szükséges eszközöket, szerszámokat is itt tartották. Az étkezéshez szükséges edények, eszközök kis falipolcon kaptak helyet. Hosszabb kinttartózkodás, vagy a szüreti munkák idején előfordult, hogy a szőlősgazdák krumpilis tarhonyát vagy paprikás csirkét főztek. A bográcsot ilyenkor derékszögben meghajlott szolgapára vagy vasháromlára helyezték. Akadt olyan gazda is, aki vályogból készített sparhetet és azon főzött.

Apátfalván az ártéri kunyhók berendezése rendszerint egy hat lábú, szénával borított vacokból, valamint egy kisszékből állt. A zárható épületekben egy kis ládikót is elhelyeztek, amelyben a dohányt, a sót és a paprikát tartották. Az egyik sarokban kaptak helyet a munkaeszközök, az ásó, a gereblye, a karaszoló, a vasvilla, a fejsze, a fűrész és a csákány. A felső koszorúfába szögeket vertek, amelyek fogasként szolgáltak. Az építményeken ablak nem igen volt, a kunyhót igyekeztek úgy elhelyezni, hogy az ajtóból az egész birtokot szemmel lehessen tartani. Az épületek nem rendelkeztek semmiféle tüzelőberendezéssel, a szabadban, földbe vágott katlant használtak főzésre és sütésre.²¹ Ároktőn és Tiszacsegén rögzített, sárból készített ülő és fekvő padkát nem alakítottak ki, mivel azokat az árvizek könnyen tönkre teheték volna. Négy lábon álló fakereteket ácsoltak össze, a derékaljat pedig szalma-, illetve gyékénykötelekből fonták vagy pedig fából képezték ki. A kunyhók többségében nem volt külön tüzelőberendezés, ami azt jelentette, hogy a sárpadló közepén raktak tüzet.²²

Szólnunk kell az ártéri szőlőskertek építészetében az elmúlt néhány évtized alatt bekövetkezett változásokról is, amelyek gyökeresen átformálták a korábban egységesnek tekinthető épületállományt. Az átalakulásban nagy szerepet játszott az 1970-es árvíz, amikor a hosszú ideig tartó vízzelborítottság hatására az kunyhókban jelentős kár keletkezett. Megjelentek a lábakon álló építmények, amelyek a nagyobb áradásokat is könnyedén átvészelhették, hiszen a felső szintet a víz nem öntötte el. Az újonnan emelt épületek viszont egyáltalán nem mutatnak semmiféle egységes képet, hiszen a birtokosok anyagi lehetőségeiket illetve társadalmi kapcsolataikat kihasználva igyekeztek olyan építményeket emelni, amelyek a Tisza áradásaival szemben ellenállóbbnak bizonyulnak. Ennek köszönhetően a viszonylag egyszerűnek mondható, deszkából összeállított kunyhóktól a vízparti pihenés szolgáló üdülőkig szinte mindenféle, sokszor az egyéni leleményt tükröző épülettel találkozhatunk.

TÉGLÁBÓL EMELT KUNYHÓ

A szentesi ártéri szőlőskertek népi építészetének vizsgálata kiváló lehetőséget teremt arra, hogy az emberi közösségek természeti környezethez történő alkalmazkodását értelmezzük. A szőlősgazdák olyan technikákhoz és építészeti megoldásokhoz folyamodtak, amelyek idomultak az időszakos vízzelborítottsághoz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ANDRÁSFALVY BERTALAN

1975 *Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig*. Tanulmányok Tolna megye történetéből VII. Szekszárd, Tolnai Megyei Tanács Levéltára.

BELLON TIBOR

2000 Ártéri gazdálkodás a Tiszai-Alföldön. In Sári Zsolt (szerk.): *Ezerév a Tisza mentén*. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, 241–258.

2003 *A Tisza néprajza*. Ártéri gazdálkodás a tiszai Alföldön. Budapest, Timp Kiadó.

BENCsik JÁNOS

1975 *Adatok a népi építkezés ismeretéhez a Közép-Tisza vidékéről (Tiszacsege, Ároktő)*. A Debreceni Déry Múzeum Évkönyve, 535–565.

B. TAMÁSI LÁSZLÓ

2001 Az Alsó-Tisza és a Maros holtágai. In Pálfi Imre (szerk.): *Magyarország holtágai*. Budapest, Közlekedési és Vízügyi Minisztérium.

BORSOS BALÁZS

2001 *Három folyó között. A bodrogi közti gazdálkodás alkalmazkodása a természeti viszonyokhoz a folyószabályozási munkák előtt és után*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

ÉGETŐ MELINDA

1993 *Az alföldi paraszti szőlőművelés és borkészítés története a középkortól a múlt század közepéig*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

2006 *Alföldi borvidék-homoki borvidék. Az alföldi szőlőművelés táji tagolódásának átrendeződése a 19–20. század fordulóján*. Ethno-lore. 43–73.

HERCZEG MIHÁLY–KRUSZLIC ISTVÁN GÁBOR

2000 *Mártély*. Budapest.

MÓD LÁSZLÓ

2001 *Ártéri gazdálkodás a Kis-Tisza-szigeten*. Múzeumi kutatások Csongrád megyében. 1999/2000. 167–172.

2005 Ártéri gazdaközösség Szentesen a 20. században. In Bati Anikó–Berkes Katalin–Elter András–Nobilis Júlia (szerk.): *Parasztlelet, Kultúra, Adaptáció*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 35–.

2008 Szőlőművelés. In Tóth Ferenc (szerk.): *Makó néprajza*. 184–208. Makó, Bába Kiadó.

NYÍRI ANTAL

1948 *A kiháló szentesi víziélet néprajzi és néprajzi maradványai*. Szeged.

PAPP JÓZSEF

1992 Adatok a Közép-Tisza vidéki szőlőművelés néprajzához. In Viga Gyula (szerk.): *Kultúra és Tradíció II*. Tanulmányok Újváry Zoltán tiszteletére. Miskolc, 795–802.

SZENTI TIBOR

1998 *A bódmezővásárhelyi hagyományos épületek falai és építőanyagai*. Ház és Ember 12. 189–212.

SZIGETI GYÖRGY

1999 *Fejezetek Apátfalva néprajzából I*. Anyagi kultúra. Apátfalva.

JEGYZETEK

- ¹ Andrásfalvy Bertalan 1975., Bellon Tibor 2000. 241–258., 2003., Borsos Balázs 2001.
- ² Eddigi ismereteink birtokában elmondható, hogy az ártéri szőlőtermesztés nemcsak a felsorolt településeken adatolható, hanem Zenta, Magyarkanizsa, Martonos, Nagykőrű, Tiszadorogma, Ároktó, Tiszacséze, Tiszakeszi, Egyek és több más falu esetén is találkozhatunk e sajátos növénykultúrával, amely az áradások által időszakosan elöntött hullámterekhez kapcsolódott. Papp József 1992. 795–802.
- ³ Herczeg Mihály–Kruzslíc István Gábor 2000. 82–83; Mód László 2001. 167–172., 2008. 184–208., Szigeti György 1999. 199–206.
- ⁴ Égető: i. m. 1993. 37., 2006. 44.
- ⁵ Égető: i. m. 1993. 28., *Szentesi Lap* 1891. 105. sz. 3.
- ⁶ A földterületekről készített tulajdoni lapok szerint a *Kis-Tisza-szigetben* található parcellákat zártkertté nyilvánították.
- ⁷ Boga Tamási László 2001. 78–79.
- ⁸ A 18. század óta művelt szőlőhegyek sokkal gazdagabb fajtaszerkezettel rendelkeztek, amelyeket elsősorban a borszőlők jellemeztek: Zöldszilváni, Ezerjő, Szlankamenka, Bánáti Rizling, Olaszrizling, Pozsonyi Fehér, Hárslevelű, Oportó, Kékfrankos, Kadarka, Piros Szlanka, Kövidinka, Bakator, Veres Dinka, Fekete tökszőlő, Fekete Bajor, Cigányszőlő, Fejér Bajor. Égető Melinda 1993. 252–258.
- ⁹ Területi szempontból az ártéri szőlők övezete nem vethető össze a szőlőhegyek és a szőlőskertek területével, mivel a hullámterek nem tették lehetővé azt, hogy nagy kiterjedésű ültetvényeket lehessen létrehozni.
- ¹⁰ Dám László 2006.
- ¹¹ Égető Melinda 1993.
- ¹² A Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Fiókleveltára. (a továbbiakban: CsML SzF). Szvt 5.
- ¹³ CsML SzF V.115.b. Szentes város tanácsának törvénykezési iratai. Szóbeli peres iratok. 1844. december 5.
- ¹⁴ Papp Imre 1982. 49.
- ¹⁵ Bencsik János 1974. 545.
- ¹⁶ Bencsik János 1974. 545–546.
- ¹⁷ Szent Tibor 1998. 189–212.
- ¹⁸ Szigeti György 1999. 211–212.
- ¹⁹ Szigeti György 1999. 211–212.
- ²⁰ Bencsik János 1974. 548.
- ²¹ Szigeti György 1999. 211–212.
- ²² Bencsik János 1974. 556–562.

